

O carte în dezbatere

Singurătatea lui Adrian Marino (1)

Ion Vlad

Viața unui om singur (Polirom, 2010) refuză categoric formula consacrată a memoriilor sau a jurnalului; antisentimental, antipatetic și, bineînțeles, cenzurat – crede Marino – de luciditate și de discreție, avînd să respingă tentativele de a relata situații și evenimente, e în fapt o încercare neinspirată de a legitima atitudinii, opțiuni și un anumit mod de a reface un destin; tragic, în esența sa, eșuat și nu areori decepționînd cititorul familiarizat cu cercetările teoreticianului și ale constructorului de concepte și de sinteze.

Mînat parcă de un demon al sancționării celui-lalt sau a celorlalți, Adrian Marino îl prețuiește (caz rar și aproape inimaginabil) pe I. Negoitescu, dar îi întinde un vîrf de spadă („narcisismul sexual exhibiționist”), așa cum o va face în diverse ocazii, anulînd prețuirea imediată a unor intelectuali prin nefericite și neinspirate săgeți expediate stîngaci și cu efecte îndoielnice... Justificările *pro domo* sunt covârșitoare ca număr, iar „discreția” despre care vorbește autorul acestei dureroase cărți este doar o chestiune de retorică instalată în întreaga carte, în pofida faptului că îl invocă pe Baltasar Gracián y Morales. „Antimemoriile” lui Marino sunt – o spune el însuși – un mod de eliberare de „*obsedante memorii afective*” (s.n., p.16). Adrian Marino conjugă, confirmînd, atitudinea proiectată la începutul cărții, „stoicism” și „criticism”, dar și resemnare și revoltă. Nu e mai puțin adevărat că îi repugnă dramatismul și *melodrama autobiografică*, consecvent de altminteri, și atunci cînd se pronunță asupra inflației memorialistice sau asupra serialului Luciei Hossu Longin; să precizăm: intelectualul ajuns la vîrsta deplinei senectuți are toate temeiurile morale de a se pronunța în deplină și gravă cunoștință de cauză! Anii de închisoare și deportarea într-un sat din Bărăgan, așadar cei 16 ani de izolare tragică, acutizează spiritul critic, justițiar chiar, rostind adevărurile eludate de alții din previzibile strategii; Adrian Marino este adversarul ineluctabil al mistificărilor și al falselor mitizări, reamintind – fără echivoc și cu indignare – despre pseudo-eroi, supuși „caznelor” de opt luni sau de 21 de ore...

Dacă, teoretic vorbind, Adrian Marino contrazice retorică memoriilor sau a jurnalelor, formula autobiografiei examinate pertinent de Philippe Lejeune (*Je est un autre*), e momentul să tragem atenția că teoreticianul literar *nu are aptitudini pentru relatarea evenimentelor, e paralizat în fața șansei de a evoca, de a nara și a reface, în consecință, atmosfera unor decenii, drama individului închis definitiv în propriile sale gânduri și, ulterior, în proiecte generoase, din nefericire adesea atinse de aripa indiferenței sau a orgoliului său excesiv, intolerant cu cei din jur. Paginile, numeroase și adesea redundante ca teme, atitudinii, situații sau prezențe umane sunt un discurs prelungit de comentarii, referințe, citate etc. etc.*

Pentru psihocritică sau pentru examenul psihanalitic, Adrian Marino este un subiect tentant; mi se pare, însă, că „tehnica” ar fi de la început banală și comună, urmînd unor precepte uzate, scoase din panoplia lui Freud, atunci cînd încă mai sunt cercetători întîrziți în locuri comune și banalități psihocritice: mama, detestată; un tată străin tînrului

licean sau student; ins mai puțin sociabil, alunecînd spre plăcerea de a observa „tarele” interlocutorilor (prețuirea lui Tudor Vianu nu îl împiedică să diagnosticheze „oratoria academică, placidă”); spirit critic exersat în situații numeroase, chiar dacă o cronică a evenimentelor e absentă, fiind substituită de comenatriul de pe acum acid, intolerant, incisiv prezidat – s-o subliniem – de un spirit democratic manifestat și mai tîrziu cu o consecvență neașteptată la o personalitate altminteri oscilantă și readaptabilă. Astfel, intruziunea bisericii ortodoxe române în politica anilor '35-'40; „specificul național” al licheismului și al carierismului (în perioada interbelică); mișcarea legionară și condamnarea categorică a actelor comise (vezi episodul intervenției brutale a unui grup de legionari, condus de viitorul mare lingvist Eugen Coșeriu, la comemorarea morții lui Nicolae Iorga).

Desigur, Adrian Marino este un om comprehensiv și, după multe decenii, îl va saluta la Cluj (orașul atît de detestat de teoreticianul și constructorul de concepte) pe academicianul Coșeriu... dacă închisorile comuniste au reprezentat pentru acest om „singur” un „adevărat dezastru moral”, fiind convins (constatare cu atît mai tragică pentru Adrian Marino) că „plăteam din plin ‘prețul’ *inocenței mele abstracte* (s.n. I.V.), izolate și profund livrești”, să recunoaștem de pe acum un fenomen cu totul singular: Adrian Marino n-a fost un militant în accepțiunea consacrată a cuvîntului, ci un om de o mare franchise, analizînd mai tîrziu, după anii de detenție și după calvarul satului din Bărăgan, toate caracteristicile perioadei comuniste, îndeosebi din perspectiva unui intelectual, independent de condiția lui socială: spiritul duplicitar, „schizofrenia morală inevitabilă” etc.

Sunt numeroase aspecte reluate uneori obositor de autorul acestei cărți insolite de fapt. Ar fi de subliniat că biografiile unora dintre cei condamnați la ani numeroși de închisoare n-au dus la izolare sau la manifestări precum cele mărturisite de autorul *Vieții unui om singur*. Am cunoscut o mare personalitate morală și intelectuală, un mare cărturar și om: Nicolae Mărgineanu, autorul *Condiției umane*. Cunoscut de profesorii Universității Harvard, de la celebra Princeton, Nicolae Mărgineanu a refăcut legăturile umane, generos și de o mare superioritate morală, iar cel care formulează aceste file s-a bucurat de „colegialitatea” emoționantă a marelui profesor. Lui Adrian Marino i-au lipsit resursele, probabil dintr-un orgoliu excesiv și dintr-o megalomanie defel „cenzurată”, oferind spectacolul unei prezențe ciudate, paralizate de stîngăcii, de gafe involuntare, infantil în unele manifestări și consumat pînă la obsesie de ideea succesului, a prezenței sale în lumea științifică europeană și nu numai... Acea furie a totalității, pomenită de Adrian Marino („Eram autodidactul perfect”); supralicitarea propriilor sale aptitudini au produs adesea ravagii în raporturile sale cu ceilalți.

Debutul său publicistic (în general, publicistica e, pentru acest temeinic om de cultură, o oroare, condamnată și disprețuită total) are loc în *Jurnalul literar* (1939), revista editată de G. Călinescu la Iași, în perioada de „refacere” a marelui om de cultură

în învățămîntul universitar. Marino continuă să se autoelogieze (acea furie a totalității pomenite mai sus), proclamînd vocația teoretizantă și aspirația spre un sistem conceptual urmărit apoi cu perseverență și cu eforturi constructive: „Aspirațiile mele se îndreptau spre critica de idei și spre ideologie”. De aici, mai tîrziu, sintagma consacrată – „Critica ideilor literare” – și după cele două tomuri masive consacrate lui Al. Macedonski se înregistrează rezultatele studiilor temeinice, îndelungi, informate, într-un cuvînt, erudite.

Ideea că teritoriul circumscris categoriilor literaturii, doctrinelor și ideologiei literare (terminologia e prezentă la D. Popovici!) va putea „sparge” blocajul europeană, oferindu-i propriile sale cercetări erudite în ore de muncă epuizante. Din păcate, întreprinderea, deși deschidea unele frontiere, lăsa indiferență în numeroase cazuri cercetarea și critica românească; cea străină va tresări pentru un moment dar iluziile vor spori; sentimentul incomunicării și al lipsei de receptivitate aglomerează insatisfacții, amărăciune și, mai apoi, înfrîngere; nu și capitulare însă. De aici, gustul amar și o anumită înclinație spre observații critice, frustrări și reacții paradoxale. O tot mai pronunțată manie a persecuției se instalează, odată cu reacții greu de acceptat. În singurătatea sa, Adrian Marino adună venin și devine adesea jîgnitor sau chiar grobian:

G. Călinescu și „Istoria” sa; interiorul lipsit de gust al locuinței acestuia; Jean Starobinski e privit cu rezerve; la fel Etiemble sau Mircea Eliade; seminarul de la Geneva al lui Roland Barthes e o „adevărată catastrofă”, „plat formalistă”, dovedindu-se incapabil să accepte ideea interpretării unui text. Refuzînd literatura, Adrian Marino situează contribuția sa sub semnul sterilității și al incapacității de a înțelege literatura. Ce rost mai au, în acest caz, conceptele? Sunt multe alte motive pentru a continua comentariul nostru.

Calea de acces

Vasile Gogea

Apariția „autobiografiei” lui Adrian Marino pare să fi trezit dintr-o relativă somnolență dezbaterea de idei în „viața literară” românească. „Dosare” consistente i-au fost dedicate *Vieții unui om singur* în *Observator cultural*, *Suplimentul de cultură*, *Verso* la care se adaugă acum acesta, din *Tribuna*. Desigur, au mai fost luări de atitudine, de toate nuanțele și intensitățile. Cultura română pare să nu rateze șansa unei dezbateri serioase, pînă la urmă, chiar despre ea însăși. Căci, în esența sa, „cartea unui eșec” - cum a fost numită - este nu numai despre „eșecul” unui om care n-a fost „prizonierul” decît al propriei sale libertăți, dar chiar despre eșecul de adîncime al culturii române, condamnată la „reîntemeiere” perpetuă, cantonată în superficialitate ori în „enciclopedism lăutăresc”. Cum cultura nu există în afara oamenilor de cultură, se înțelege că multe vanități au fost rănite, provocînd reacții pe măsura actului chirurgical critic la care au fost

supuse. Nu le vom face inventarul.

În aceste puține rînduri nu doresc decît să semnalizez două „indicatoare” bibliografice - dar în care se obiectivează cu asupra de măsură natura „subiectivității” lui Adrian Marino - pentru a lumina în plus „o cale de acces” spre o înțelegere adecvată a „cadoului” făcut postum culturii noastre de Adrian Marino.

Primul ar fi recitarea, ca o „mis-en-abîme” a propriei biografii a lui Marino, a cărților acestuia despre Macedonski. Vom descoperi o poziționare teribil de asemănătoare a amîndurora în raport cu contemporanii, cu societatea și modernitatea. O analiză comparativă desfășurată ar lua prea mult spațiu aici. Deocamdată, mă voi mulțumi să observ că „alegera” lui Alexandru Macedonski ca subiect pentru „revenirea” în orizontul liber și activ al culturii, acum după ce opera lui Adrian Marino s-a încheiat, nu pare întîmplătoare. Mai mult, ea capătă

semnificația unei „declarații de intenții”!

Al doilea „indicator” îl găsim în ediția a II-a a cărții *Prezențe românești și realități europene*, care pare să nu aibă alt scop decît acela de a „purta” un alt text, adăugat cu această ocazie: *Mica autobiografie spirituală (fragmente)*. Avem aici „anunțate” toate temele „marii autobiografii”: „sinceritate”, „subiectiv și obiectiv”, „antisentimentalism”, „român și european”, „protocronism, pancronism, sincronism”, „lecția succesului”, „prieteni și relații” - altfel spus toate „variabilele” unei „formule personale”. Toate „temele” fiind tratate respectînd exigențele „unui jurnal intelectual”, acesta n-a generat „gălăgia” ce s-a iscat la apariția „marii autobiografii”. Dar se constituie, odată cu apariția acesteia, în structura de rezistență a ei și cele două trebuiesc citite împreună.

Astfel abordat, „accesat”, „pașoptismul utopic” al lui Adrian Marino și-ar dezvălui și dimensiunile pragmatice urgente iar „mizantropia” sa monumentală ne-ar ajuta să înțelegem (și să acceptăm) ratarea istorică a culturii române.

Raționalismul liberal

Ovidiu Pecican

Exasperat de atîta „aură de ocultism, inițiere, mistagogie”, Adrian Marino se autodefineste, la un moment dat, în chip sintetic, dar neașteptat de brutal și autominimizant: „... sunt un mediocru și plat raționalist, inaccesibil oricărui *mysterium tremendum*” (p. 181). Autorul se află la ceasul marilor recapitulări, în pragul despărțirii de iluziile unei vieți. Oricît ar privi în jur, nu mai găsește pretexte pentru a amâna evaluările neconștiente despre lumea lui și chiar despre sine. Și atunci constată că reazemul lui de o viață, predilecția mai mult intuitivă, la început, iar mai pe urmă, tot mai mult, descoperită prin analiza tipului său de reactivitate - critică! -, prin reflecție și lectură, este unul singur: raționalitatea.

Desigur, el vorbește și despre pasiunea pentru liberalism, cu tot ce poate însemna acesta: individualism, inițiativă personală, libertatea cuvîntului, afirmarea unicității insului, civism liber exprimat în acțiune, acceptarea diferenței și a celuilalt, toleranță și deschidere. Dar de astă dată este altceva. Liberalismul, chiar și așa, principial, este o opțiune ideologică, pe care Marino, de altfel, o identifică, de la început, cu onestitate, ca atare.

Raționalismul este însă altceva. El țâșnește foarte devreme în micul Adrian, exasperat de o mamă inconsistentă - dezavuată excesiv, s-ar zice, măcar pentru că l-a vizitat odată, când s-a putut, în închisoare, nefiind deci nici pe departe atît de insensibilă cum o socotește fiul - și de slăbiciunea tatălui, exprimat instinctiv, spontan și irascibil, în forme imposibile de autocenzurat, din prima pînă în ultima clipă. S-ar zice că raționalismul este însuși modul de a fi al copilului, tînarului, maturului și, în fine, bătrînului Marino.

În dorința lui de a articula o memorialistică ideologică în *Viața unui om singur* (Iași, Ed. Polirom, 2010, 528 p.), scribul retrasează originile - mai degrabă obscure și greu de explicat - și începuturile, atîta cît și le poate aminti, ale adevăratului lui ideologic. Iar printre premise, ca și în calitate de acompaniator al acestora și instrument esențial de exersare a lor, exercițiul rațional, gîndirea articulată în conformitate cu regulile de aur ale logicii, silogistica și, mai cu seamă, analiza și sinteza, operațiuni critice complementare, ocupă un loc de aur.

Să o spun cît pot de clar: în cultura română nu avem nicio mărturie de felul acesteia, alcătuită ca

pledoarie continuă, consistentă și autenticată prin amintirea lucrului nemijlocit trăit, în favoarea rațiunii. Există o istorie a filosofiei românești și ea conține și figuri de logicieni, de psihologi, de oameni care, prin natura vocației și preocupărilor lor personale, au venit în atingere cu totul nesporadică, ba chiar dimpotrivă, cu tema raționalității. Și, cu toate acestea, niciunul nu a depus mărturie în favoarea importanței cruciale a acestei coordonate axiale a existenței umane, niciunul nu a pledat cu pasiunea și ardoarea lui Adrian Marino în sprijinul necesității de a dovedi prin exemplul fiecăruia că omul este ființă gînditoare.

Mărturisesc că, deși am citit cărțile „de ideologie” ale ultimului Marino, sesizînd accentul pe care îl pune pe dimensiunea rațională a culturii și politicii, ca și pe necesitatea ca românii să se racordeze la Europa luminilor raționale, nu la vreo altă Europă, am trecut cu destulă neatenție peste această idee, sedus, probabil, de ale motive ale operei gînditorului critic clujean. Observ astăzi că am greșit, în bună măsură, subestimînd feroarea cu care autorul s-a constituit într-un paznic al templului rațiunii.

Marino era deplin conștient, el însuși, de stranietatea unei astfel de opțiuni în peisajul românesc acomodant în ceea ce privește cocteilurile atitudinale și ideatice și mefient la adresa opțiunilor ferme pînă la intransigență. Nu o dată în cuprinsul memoriilor sale el se culpabilizează din pricina irascibilităților, imprudențelor, incapacității de a-și disimula adevăratele sentimente și opinii sau reacțiile critice la adresa unei persoane ori probleme. Cu toate acestea, el nu regretă nicio clipă adevărată a lui la raționalitate și nici nu se îndoiește de corectitudinea ei. Când spune că „... sunt un mediocru și plat raționalist, inaccesibil oricărui *mysterium tremendum*”, el adaugă - sarcastic - mărturisirii, atribuite prin intermediul cărora simte și știe că siluetele dimprejur îi judecau opțiunea. „Mediocru și plat raționalist” înseamnă, în contextul dat, tocmai antipodul rezonanței cu vreun sacru înțeles - în linia lui Rudolf Otto - ca *mysterium tremendum*. Se înțelege astfel că prin „mediocru” și „plat” trebuie înțeles raționalist pur și simplu.

Onestitatea unui om care se socotește nici mai mult, nici mai puțin decît un raționalist - unul anume, dar unul dintr-un contingent al tuturor

adeptilor raționalității în lume, totuși - nu este de pus la îndoială. În acest punct, el nu face nicio concesie vanității sale, deși către un astfel de pas l-ar fi putut îndrăzni convingerea referitoare la originalitatea lui („Eram convins că am acest «drept» intelectual inalienabil la diferențiere, personalizare și «originalitate»”, p. 173). Ar fi putut astfel, de pildă, să pretindă că are o imaginație științifică specială, mai cu seamă că în direcția aceasta îl încurajau să se socotească performant proiectele specifice, fără echivalent în cultura română - istoria („biografia”) și hermeneutica („critica”) ideilor literare, a ideii de literatură, a cenzurii etc. - și echivalabile mai ales cu ceea ce încearcă școala de istorie conceptuală de la Bielefeld, condusă de R. Koseleck.

În general, nu au lipsit din peisajul cultural autohton cercetările comparatiste lansate pe direcția - supralicitată și emfatică cît începe, după Marino - a rimelor dintre noi și francezi. Și totuși, uite că nimeni încă nu a revelat direcția, să-i spunem, carteziană a dezvoltărilor de gîndire și creativitate de pe la noi. Marino se declară cu o anume mîndrie iluminist și pașoptist. Când o face, vrea să spună, în primul rînd, că se revendică de la tradiția de aur a raționalismului, a spiritului laic insurgent, a vervei culturale înțelese ca o construcție în răspăr cu manipulările clerului, cu superstiția populară, cu eresurile cele mai felurite. Iar apoi, că mizează pe o construcție sistematică de idei și pe critica aferentă acestui punct de amplasare proprie, în sensul deschiderii civice, a construcției culturale democratice, liberale și atente la drepturile omului, la dreptul de existență al diferențelor și specificităților. Caustic precum Voltaire - în memorii, cel puțin -, animat de spiritul *Enciclopediei*, adică dornic de construcții erudite, savante, critice de idei, dar și întreprinse cu mijloacele puse în joc de acești predecesori (Condillac, d'Alembert, Diderot în paginile vastului instrument colectiv, Arout alias Voltaire în *Dicționarul filosofic*), aspirînd în aceeași direcție, Adrian Marino a visat, din câte se înțelege, ca opera lui clarificatoare de direcție să scoată, pe cît posibil, cultura noastră și pe români din „somnia rațiunii” și obscurantismele rebarbative ale noilor timpuri, continuînd, oricît de neverosimil ar suna, opera de „surpare a superstițiilor norodului” despre care vorbea odinioară Șincai și la care au contribuit și comilonii aceluia, Petru Maior sau Samuil Micu.

Exerciții de asceză

Aurel Sasu

La debutul publicistic (1939), Adrian Marino avea optsprezece ani. Își căuta o „formulă sufletească proprie”, obsedat de „valoarea în sine”, de „elanul către totalitate” și de conștiința „destinului individual”. Avea cultul „operelor mari”, al „intelectualității ridicate” și al „culturii maxime”, excepționale, ca forță vitală a unei civilizații. În cercetările de istorie literară, îl interesează „informația sistematică și de bună calitate”, „izvoarele de primă mână” și fidelitatea față de „norma interioară” a personalității umane. Se visa „o conștiință puternic individualizată, egolatră, egocentrică”, autor de contribuții fundamentale, preocupat de cărți scrise „sub specia eternității”, orientat de „preferințe irezistibile”, într-un cuvânt, om de gust clasic, apologet al exemplarului și al adevărilor morale intangibile.

Era categoric împotriva realității „aparent” moderne, a fragmentarului, a enciclopedismului improvizat, a diletantismului pretențios și a judecăților haotice, nedocumentate, a suficienței, a jurnalismului compilativ și a spiritului de improvizație cinică. Detesta „vocația efemerului” și evita, prin discernământ și selecție severă, „erorile de optică”. Acceptă fericit „infernul bibliotecilor” și refularea în fața informației documentare, își asumă tirania, dogma erudiției care-l scutește, teoretic cel puțin, de tranzacțiile ieftine și de falsele certitudini. Reacționează virulent împotriva „dezgustătorului spectacol al ipocriziei umane”, al admirației de la distanță, al producției literare comune, al „publicării grăbite”, împotriva oportunistului, a succesului imediat, a „promovării de sine ipocrite”, a vanității și a entuziasmului facil. Actul critic înseamnă efort, „inconfort de gândire”, potențial instructiv, idei asimilate, disponibilități creatoare și participare la „o activitate pentru veșnicie”.

Judecă totul prin raportarea la ideea de absolut, de durabil și etern, în opoziție cu primejdia imediatului, inactualului, cu „goana neîncetată după uniformizare și platitudine” sau cu energia risipirii în cotidian (cronica literară e acceptată doar când intră în „programul ascuns de lucru” al sintezelor). „Prelungita aplecare asupra textelor” e semn de disciplină intelectuală, de educație în ideea adevărului sustras determinismului istoric și de judecată (ierarhie) opusă polemic mentalității tranzacționale. Criticul refuză „mitul originalității depline” și pretenția „absoltei originalități moderne”. Crede în existența unor valori „din plin generatoare în ordinea creației”, în „substratul etern” al culturii, în „armonia întregului”, în capacitatea valorificării a ceea ce este primordial, arhaic, și în „valoarea anticipativă” a ideilor. De unde plăcerea de a descoperi precursori și de a consemna „tulburătoare coincidențe ale spiritului uman, în nepăsătoare sa continuitate”.

Există un permanent dialog între milenii: nici epocile de cultură nu pot fi fragmentate în „blocuri distincte”, nici „absoluta originalitate modernă” acceptată doar ca pură utopie („poezie ermetică s-a făcut din Antichitate”; valoarea poetică a obscurității se poate urmări în timp până la Demetrius, contemporan cu Plutarh; punctul de plecare al speculațiilor neo-umaniste se află în Renaștere; ermetismul „este vechi de când lumea” etc.). Exercițiul de sinteză critică e „reîmprospătarea memoriei” și reformulare a surselor clasice. Între Adrian Marino și generația lui e „un dezacord de ritm” (ca în romanul

L'Homme pressée al lui Paul Morand), criticul (pretins autodidact) are un „elan vital înăscut”, se cheltuiește cu voluptate, în grabă, în „viteză”, în aplicații de concentrare, asimilare, de complexe intelectuale și dialog cu sine. E lucid, perseverent, riguros, nemulțumit, inconformist, moralist lipsit de iluzii, refractar mediului, sentimental „ușor mizantropizat”, de o glacialitate afectată, practicând starea conflictuală ca „autonomie de gândire” și neîncrederea, ca probă de sinceritate și de „strictă erudiție”.

O fermitate neobișnuită și o perfectă urbanitate în atitudini. Tânărul era, în fond, un timid („amestec de tristețe, bucurie și de mari așteptări”), „învelit la exterior prin purtări mândre, agresive și ironice”, ca un Peciorin din nuvela lui Lermontov, orgolios indiferent față de onoruri, deloc smerit, „conștient de propriile-i sclipiri de superioritate”, și deloc modest, din moment ce modestia era considerată „o îndoială fundamentală de sine”. Disprețuiește huliganismul cultural (infatuarea, cabotinismul, vulgaritatea, grandilocvența, absența „educației totale”), evită subiectele la modă, „sectarismul violent” și tirania politică, prin meditație (sugestie din Condorcet). O iluzie? Fără îndoială! Fiindcă mizantropul visează, asemenea personajului din comedia lui A. S. Griboedov, „o societate ideală, construită după propria sa imagine”, și „sfârșește prin a-și suprima orice relație socială de teama dezamăgirilor interioare”. O alergare de unul singur după „desăvârșirea de sine”, atâta timp cât „fondul nostru inefabil rămâne incomunicabil în cea mai mare parte”.

Deocamdată Adrian Marino îl copiază pe George Călinescu cel puțin în atitudinea romantică de aspirații ideale: calm desăvârșit, izolare de contemporani și gândul secret al valorilor strict europene. Un fel romantic de a trăi în vis. Numeroasele inventarii bibliografice, laborioasele investigații de arhivă, parcurgerea ascetică a materialului brut, detaliile de istorie literară, efortul de stabilire a „temelor originare”, notele, cronicile, efemeridele sunt toate valorificări de „intelectualitate ridicată”, de viziune unitară, integrate și, în esență, de cultură ca alternativă la ideea de criză și de salvare a omului. E accentuată, de fiecare dată, seria de „intuiții irepetabile” și istoricitatea „producătoare de valori”. Când, blazat de „literatura înaltă”, criticul coboară la „anecdotul monden” și la „epicurelul gastronom” o face doar spre a-și odihni spiritul amenințat de „sufocarea livrescă” a marilor idei.

Să fie paginile (studii, însemnări, note, cronici și recenzii), căroră, târziu, autorul nu le mai găsește loc în biografia sa, scrise numai dintr-un „sentiment violent de relaxare”? Puțin probabil. În volumul de memorii (*Viața unui om singur*, 2010), autorului, evoluând cu anii, către „un idealism abstract, radical, dublat de realismul și spiritul critic cel mai rece și brutal”, începuturile i se par confuze, nu mai are despre ele „nici o amintire frumoasă”, anii de publicistică activă dintre 1939 și 1947 i se par „dezorientare intelectuală”, „salt în necunoscut” și „atracție instinctivă într-un mediu inedit”. Într-un alt mediu decât singurătatea lui cronică, o singurătate care alterează, falsifică și sterilizează. Care, în cele din urmă, ucide! Multiplele preocupări din această perioadă fac parte dintr-o viață care nu i-a dat, practic, nicio „satisfacție profundă”, o

viață „blocată, dezamăgită, adesea apăsată și chiar terorizată”.

I-a fost imposibil criticului să se transpună „într-un trecut (îndepărtat)” și să trăiască, în același timp, „efectiv într-un prezent (imediat)”. Publicistica începuturilor e repudiată ca parte a unei existențe dure, nefericite, antipatice, iritante, recuzată, în ultimii ani, „cu toată puterea și convingerea”. Intră, prin urmare, în sumarul memoriilor ca „inventar, practic ineputabil, de mizerii, nedreptăți (și) atrocități morale de toate categoriile” („Disprețul strivitor” al lui Călinescu: „De ce nu te-ai făcut inginer” sau: „Da ce, dumneata ești scriitor”, nu va fi niciodată uitat!). Omul Marino nu s-a plăcut pe sine, „nici cum a fost, nici cum a fost obligat să trăiască”. În final, nu i-a plăcut nici opera ca sursă a ostilității celorlalți. Vârsta însăși i se părea, în ultimii ani, abstractă, impersonală și supracronologică. Înainte să-i deteste pe alții, autorul se detestă pe sine, își detestă credința pentru concesiă făcută „contactelor impure”.

Ca exerciții de independență, insubordonare, spirit critic ireverențios și agresiv, ca dovezi de „suferință inexprimabilă și incomunicabilă”, începuturile publicistice rămân, totuși, edificatoare și, în cele din urmă, acceptate ca argument de „egalitate publică” și formă acut-dramatică de individualizare. Abandonarea lor e teatrală și zisa lor uitare nu face decât să demonstreze cât de imposibilă e ruptura totală și definitivă de propria noastră biografie. Nici Adrian Marino, nici ideile lui de ideologie literară nu și-au găsit deocamdată *locul* ce li se cuvine în cultura română. Poate din vina lui (recunoscută cu atâta demnitate!), poate din vina contemporanilor. Numai că un om fără *loc* este un om exilat, condamnat să rămână un simplu „document de epocă”. Iată de unde începe posteritatea criticului! Dovadă că și-a bătut el însuși acest destin e că nu și-a dat foc manuscriselor înainte de moarte și nu și-a distrus cu voluptate însemnările, cum a promis. Ne-a lăsat nouă (expresia îi aparține) *expoziția de rufe murdare*, în care se amestecă indistinct revolta („permanentă și fără soluție”), uzura („fără ieșire”), seria de aberații și imbecilități, viața ratată, erorile, inhibițiile, existența repudiată, singurătatea, examenul de conștiință, mediul cultural („detestabil”), „plutirea în derizoriu”, gesturile de ostilitate, neputința adaptării, sfidarea modelelor, „modificările subite de comportament”, naivitatea de a crede în valorile eterne, „distanțarea cvasiironică” de sine, resentimentul cu rol compensator, stoicismul, resemnarea, „impulsul exclusivist”, generozitatea, sacrificiul, drama vieții și izolarea progresivă. Ne-a lăsat nouă obligația să aflăm care au fost *obstacolele interioare* ale libertății sale.

(Prefață la volumul: Adrian Marino, *Cultură și creație*, în curs de apariție la Editura „Eikon”).